

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقریرات درس خارج اصول

حضرت آیت الله سید محمد رضا مدرسی طباطبائی یزدی دامت برکاته

دوره‌ی دوم - سال نهم - سال تحصیلی ۹۱-۹۲

جلسه ۳۱ - شنبه ۹۱/۹/۱۱

فرعی دیگر

اگر خبری ضعیف بر ترتب ثواب در اتیان عملی قائم شود و خبر ضعیف دیگری بر ترتب ثواب در ترک آن قائم شود، مثلاً خبری قائم شود که شرب آب در شب به صورت ایستاده فلان ثواب را دارد و خبر دیگری بیان کند ترک شرب آب در شب به صورت ایستاده فلان ثواب را دارد، آیا اخبار من بلغ می‌تواند شامل چنین صورتی شود؟ نتیجه‌ی این شمول چنین خواهد بود که شرب ماء در شب به صورت ایستاده و ترک آن، همگی دارای ثواب خواهد بود.

در توضیح مطلب می‌گوییم:

گاهی عملی که ثواب بر فعل و ترک آن در خبر ضعیف آمده است، هر دو طرف آن تعبّدی است و در نتیجه فرد می‌تواند از امتثال هر دو تخلف کند؛ یعنی اگر قصد قربت نکند در واقع هیچ یک از فعل و ترک را امتثال نکرده است و در این حالت مکلف فارغ از هر دو می‌باشد و نه فاعل عمل تعبّدی و نه تارک عمل تعبّدی می‌باشد، در چنین جایی معقول است که گفته شود اتیان و ترک عمل هر دو به اعتبار اخبار من بلغ همراه استحقاق ثواب تفضلی است.

بنابراین می‌توان نتیجه گرفت اطلاق اخبار من بلغ چنین مواردی را نیز شامل می‌شود و اگر مکلف قریباً الی الله شرب ماء به صورت ایستاده کند ثواب به او داده می‌شود و اگر قریباً الی الله ترک شرب به صورت ایستاده کند باز ثواب به او داده می‌شود.

این نتیجه‌گیری هر چند از جهت شکل صحیح به نظر می‌رسد اما با توجه به اینکه قطعاً یکی از دو خبر دروغ است زیرا نمی‌تواند فعل و ترک عملی هر دو قرّبَةً الی الله مطلوب باشد، پس اخبار مَن بَلَّغَ نمی‌تواند هر دو را شامل شود؛ زیرا اخبار مَن بَلَّغَ شامل خبر قطعی الکذب نمی‌شود و شمول اخبار مَن بَلَّغَ نسبت به یکی دون دیگری ترجیح بلا مرجح است.

به تعبیر دیگر اخبار مَن بَلَّغَ در حقیقت مواردی را که احتیاط در میان آنها معقول است و چه بسا بیش از انقیاد نباشد، به ثواب قطعی تبدیل می‌کند ولی نسبت به مواردی که اساساً احتیاط در آنها معقول نیست اخبار مَن بَلَّغَ شمولی ندارد. در مثل ما نحن فیه که احتمال رجحان هم در فعل به نحو قربی و هم در ترک به نحو قربی وجود دارد اخبار مَن بَلَّغَ شمول ندارد؛ زیرا نمی‌توان گفت ترک یا فعل احتیاطاً بهتر است.

إن قلت: اتیان هر یک از فعل یا ترک به رجاء ثواب نسبت به ترک یا فعل بدون رجاء ثواب، مطابق احتیاط است؛ زیرا مثلاً کسی که بدون رجاء ثواب، تارک صلاة قبل از زوال است قطعاً ثواب نمی‌برد زیرا نه فعل را به رجاء ثواب آورده و نه به رجاء ثواب ترک فعل کرده است، بنابراین اگر همان ترک را به رجاء ثواب بیاورد مطابق احتیاط و مشمول اخبار مَن بَلَّغَ خواهد بود.

قلت: مقصود از امکان احتیاط یعنی احتیاط بین دو امری که بر آنها خبر ضعیفی قائم شده است و در ما نحن فیه چون مفاد دو خبر با یکدیگر متضادند و قابل جمع نیستند و نمی‌شود بین آن دو احتیاط کرد، لهذا نمی‌شود هر دو را مشمول اخبار مَن بَلَّغَ دانست و اینکه می‌شود از حیث خلّو مکلف از هر دو طرف و عدم ثواب قطعی و احتیاط به اتیان یک طرف به رجاء ثواب عمل را آورد کافی در شمول اخبار مَن بَلَّغَ نسبت به این حالت نیست، بلی احتیاط عقلی در فرض مذکور معقول است.

آری، این استثناء وجود دارد که اگر ثواب مذکور در یکی از دو خبر، ثواب فوق‌العاده‌ای باشد به گونه‌ای که از ثواب مذکور در خبر دیگر برتر باشد، از آنجا که احتیاط مقبول و معقول است مشمول اطلاق اخبار مَن بَلَّغَ خواهد شد.

مثلاً یک خبر بیان می‌کند: «من شرب الماء قائماً فی اللیل فله ثواب عتق رقبة» و خبر دیگر بیان می‌کند: «من ترک شرب الماء عن قیام فی اللیل فله ثواب» در این صورت از آنجا که احتیاط معقول است و هر عاقلی می‌تواند محاسبه کند که اگر فی الواقع خبر فعل صحیح باشد ثواب عتق رقبة دارد و اگر ثواب ترک صادق باشد فی الجمله ثواب دارد، لذا فعل برتری دارد و احتیاط نزد عقلاً مقبول است در نتیجه مانعی ندارد که اطلاق اخبار مَن بَلَّغَ شامل این مورد شود و دلیلی برای انصراف از آن وجود ندارد و اینکه می‌دانیم به هر

حال یکی از این دو خبر دروغ است چون با یکدیگر ضدند و قابل جمع نیستند، منافاتی با ثواب تفضلی بر اتیان راجح آنها ثواباً ندارد، فتأمل.

اما اگر دو طرف مسئله توصلی باشد، مثلاً خبری بیان می‌کند که اگر در روز چهارشنبه استحمام صورت گیرد فلان ثواب را دارد و خبر دیگری بیان می‌کند در صورت ترک استحمام فلان ثواب را دارد، آیا اخبار من بَلَّغ می‌تواند شامل دو خبر شود؟

ربما یقال: اخبار من بَلَّغ شامل چنین موردی نمی‌شود؛ زیرا مکلف عملاً خالی از استحمام یا ترک استحمام نیست و لذا معقول نیست اخبار من بَلَّغ شامل چنین صورتی بشود.

در صورتی که اخبار من بَلَّغ مفید استحباب ذات عمل باشد اشکال فوق وارد است؛ زیرا نمی‌توان ذات عملی را که مکلف خالی از دو طرف آن نیست هر دو طرف آن مستحب باشد؛ زیرا در هر حال مکلف یا آن عمل را انجام می‌دهد یا انجام نمی‌دهد در حالی که استحباب برای تحریک عبد به سوی عملی است و در اینجا هیچ اثری نخواهد داشت. آری، بنابر نکته‌ای که قبلاً عرض کردیم اخبار من بَلَّغ شامل اتیان عمل بدون رجاء ثواب نمی‌شود، لذا در ما نحن فیه نیز در مقام عمل در محدوده‌ی تعبدیات واقع می‌شویم؛ زیرا اگر عمل مذکور به رجاء ثواب اتیان شود می‌توان آن را مشمول اخبار من بَلَّغ دانست، چنانکه اگر عمل را به رجاء ثواب ترک کند چنین خواهد بود و اگر هیچ‌کدام را به قصد قربت انجام ندهد اخبار من بَلَّغ شامل حال او نخواهد شد. با این بیان در حقیقت امور توصلیه نیز به اعمال تعبدیه منتقل خواهد شد.

البته این استثناء نیز در اینجا وجود دارد که اگر در موردی روایت ضعیفه دال بر ترتب ثواب حتی بر اتیان عمل بدون قصد قربت و رجاء ثواب بشود آن را می‌پذیریم، ولی این حالت هر چند عقلاً امکان دارد ولی اثباتاً مصداقی برای آن در ذهنم نیست؛ زیرا متفرع بر آن است که قرینه‌ی واضح‌ای باشد که بیان کند صرف عمل حتی بدون قصد قربت موضوع ثواب است تا اخبار من بَلَّغ به همین نحو شامل آن شود، از آنجا که فعلاً چنین موردی یافت نشده است در مورد آن بحث نخواهیم کرد.

بنابراین اعمال توصلی همانند اعمال تعبدی خواهد بود و تمام مطالب گذشته در این قسم نیز جریان دارد.

برخی خواسته‌اند بیان کنند در جایی که دو طرف مسئله عمل تعبدی است مربوط به بحث تراحم خواهد بود و هر دو طرف مشمول اخبار من بَلَّغ است. فرضاً اگر بیان شده باشد: «من صلی قبل الزوال فله کذا» و نیز ذکر شده باشد: «من ترک الصلاة قبل الزوال فله کذا» می‌توان گفت هر دو طرف مشمول اخبار

مَنْ بَلَّغَ است و قاعده تزامم در آن جاری است؛ یعنی مکلف باید در نظر بگیرد که کدام عمل ثواب بیشتری دارد و آن را اتیان کند.

ولکن این بیان بنا بر استفاده‌ی استحباب از اخبار مَنْ بَلَّغَ به نظر ما ناتمام است؛ زیرا تزامم مربوط به جایی است که دو متعلق تحت حکم برود و فرد قدرت جمع بین هر دو را نداشته باشد و ترتب در آنجا حتی از جانبین معقول باشد به این معنا که اگر این فعل اتیان نشود امر به فعل دیگر زنده می‌شود و فعلی می‌گردد و اگر فعل دیگر اتیان نشود امر به فعل اول فعلیت می‌یابد. اما در جایی که متعلق دو حکم واحد باشد تزامم وجود ندارد بلکه بنا بر فرض شمول دلیل نسبت به هر دو تعارض محقق است؛ وقتی دلیلی می‌گوید «صَلِّ نَفْلًا بَعْدَ الزَّوَالِ» و دیگری می‌گوید «لَا تُصَلِّ نَفْلًا بَعْدَ الزَّوَالِ» واضح است که تعارض میان آنها وجود دارد لذا کلام مذکور ناتمام است.

بنا به مبنای مختار نیز روشن شد که اساساً اخبار مَنْ بَلَّغَ هر دو طرف را شامل نمی‌شود و نه تعارض است و نه تزامم.

خلاصه‌ی فرع مذکور

اگر خبر ضعیفی بر ثواب در عملی و خبر ضعیفی نیز بر ثواب در ترک آن قائم شود بنا بر مبنای مختار که قیام خبر ضعیف بر کراهت نیز مشمول اخبار مَنْ بَلَّغَ است دو حالت متصور است:

۱- گاهی دو طرف عمل یا حداقل یک طرف مسئله تعبدی است، در این حالت که مکلف می‌تواند فارغ از دو طرف باشد گرچه احتمال این معنا می‌رود که هر دو طرف مشمول اخبار مَنْ بَلَّغَ گردد و اطلاق اخبار کمبودی از این حیث ندارد اما از آنجا که اخبار مَنْ بَلَّغَ شامل مواردی که علم به کذب خبر داریم نمی‌شود و ترجیح یکی بر دیگری بلا مرجح است و عمل به احتیاط بین آن دو نیز نامعقول است لامحاله هیچ‌کدام مشمول اخبار مَنْ بَلَّغَ نمی‌شود. بلی اگر یکی از دو طرف دارای ثواب موعود سنگین‌تری باشد که احتیاط نسبت به آن معقول است بعید نیست اخبار مَنْ بَلَّغَ آن را شامل شود علی تأمل.

۲- گاهی دو طرف مسئله توصلی است، در این صورت اگر اخبار من بلغ را مفید استحباب بدانیم گفته شده است معقول نیست که اخبار مَنْ بَلَّغَ شامل آن شود اما به نظر ما از آنجا که از اخبار مَنْ بَلَّغَ استفاده می‌شود که تنها با رجاء ثواب اگر عملی انجام شود ثواب به او داده می‌شود، توصلیات نیز همانند تعبدیات خواهد بود و تنافی از این حیث نخواهند داشت.

مقرر: سید حامد طاهری